

Література

1. Потушняк Ф. Постройка дома в народном вірованні // газ. Русская правда. – Ужгород, 1940. – 4 августа.
2. Симоненко І. Ф. Поселення, садиба та житло на Закарпатті // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – Львів, 1957. – випуск 3. – с. 89.
3. Потушняк Ф. Названа праця.
4. Архів автора. Польові дослідження 1968 – 1978 рр.
5. Там само.
6. Народна архітектура Українських Карпат. – К., 1987. – С. 235.
7. Там само.
8. Народна архітектура українських Карпат. – К., 1987. – С. 240.
9. Архів автора. Польові матеріали 1968 – 1978 рр.
10. Народна архітектура Українських Карпат. – С. 241.
11. Архів автора. Польові матеріали 1968 – 1978 рр.
12. Там само. Польові матеріали 1969 р.; Потушняк Ф. Названа праця.
13. Там само. Польові матеріали 1968 р.
14. Симоненко І. Ф. Названа праця. – С. 89.
15. Архів автора. Польові матеріали 1973 р.
16. Там само. Польові матеріали 1974 р.
17. Там само. Польові матеріали 1978 р.
18. Там само. Польові матеріали 1968, 1972, 1978 рр.
19. Там само. Польові матеріали 1972 р.
20. Народна архітектура Українських Карпат. – С. 242. Архів автора. Польові матеріали 1968 – 1981 рр.

ІЛЛЯ ГРИБАНИЧ

НАРОДНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ ВЕРХНЬОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ РІКИ БОРЖАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - 50-Х РОКІВ XX СТ.

Одяг Боржавської долини належить до того ж локального комплексу, що й народний одяг українців Ріцької, Терезької і Терезької долини.

За сучасним адміністративним поділом до долини верхньої і середньої течії річки Боржави слід віднести такі села, як

Керецьки, Березники Свалявського, Кушніця, Лисичево, Бронька, Суха, Довге, Приборжавське Іршавського районів.

Жіночий народний одяг складається із сорочки, витканої вдома на кроснах у дві ничелниці, із конопляного полотна. Основа полотна жіночої сорочки конопляна, піткана бавовняними («памутовими») нитками. Піткати могли і конопляними. Сорочка довга, широка із довгими широкими рукавами, зшита з чотирьох прямих пілок («пол»). Із двох пілок кроїли чотири «скоси». Таким чином, сорочка складалась із однакових передньої і задньої пілки, та із двох боків по два викросні «скоси», вужчими кінцями зверху.

Виткане дмоткане полотно зшивали у сувій («пук») і поливали гарячою водою («окропом»), потім один день сушили на сонці і приступали до крою. Пілки («поли») та рукави зшивали узорчатим швом («ціркою»). Причому, рукави були прикрашені різнокольоровими швами, які мали і декоративне і практичне значення, бо укріплювали основні. В нижній частині рукава вишито прямокутний шматок полотна («розп'як»).

Рукави вишивали («штрікали» - від нім. слова Stickerei) різнокольоровими нитками по всій довжині, а також на плечах («долі рукавом» і «поза пліч»). Орнамент геометричний, у вигляді розтягнутих ромбів. Техніка вишивки низь («поза иглу, поза йглу»). Стародавньоруська жіноча сорочка була надзвичайно довгою, до ступні («до полу») - звідси назва подол - край одягу [1]. Ще недавно слов'янки на Балканах влітку ходили в одній тільки сорочці, без рукавів, такі сорочки дуже схожі до карпатських жіночих сорочок [2].

На окремому шматку тканини вишивали комірець («ошник») і манжети («зап'ясники»). Орнамент геометричний, вишивали квадрати і ромби. Техніка вишивки - хрестик («хрещик»). Перед тим, як пришити вишиті комірець на манжети, внизу рукави і біля шиї збирали у дрібні брижі («рами»). Потім всі, вже готові частини пришивали («ворошили»): манжети до рукавів, рукави до стану сорочки, а також вузький стоячий комірець. Спереду, у верхній частині сорочки, вишивали шматок полотна («пазуха»), витканий із покупних бавовняних («памутових») ниток у чотири ничелниці, верхня частина якого має кольорову ткану кайму («краску»), шириною 5 - 7 см. Розріз («розпірка») на сорочці робилася ззаду.

Зшити сорочку мили у теплій воді, сушили і прасували - викачували за допомогою рубеля («іранник») і качалки. Перед тим, як зібрати сорочку у складки, її покраплювали водою. У дівчат та молодих жінок сорочка зібрана у дрібні складки («рами») шириною 2 - 3 см по всій довжині. Таку сорочку збирали дві жінки. Один кінець сорочки затискували між столешницею і столом.

У старших жінок та бабусь сорочка зібрана у поперечні складки («рами»), шириною 8 - 10 см. У поперечні складки могла зібрати сорочку і одна жінка. Такі сорочки Боржавської долини називали «збиранками». Довжанські сорочки («заспудьниці») оздоблювали вишивкою ромбовидними суцільними смугами, вишитими червоними нитками, зрідка робили сині вкрашення. Основним орнаментальним мотивом є ромб з крючками - квітка («ружа»). Самі крючки неоднакові: довгі, короткі. Сама «ружа» буває більш або менш складною, з додаванням декоративних елементів [3].

Підперізували сорочку домотканним поясом («силянкою») із покупних різнокольорових шерстяних ниток, що називалися «чилінь». Поверх сорочки одягали фартух («плат»). Дівчата та молоді жінки носили фартухи яскравих кольорів, літні жінки та бабусі - темних, вишитих рослинним орнаментом [4].

Жінки волосся заплітали в одну або дві коси, виштавочивши в них стрічки («пантлики») чи «китиці» - шнурок із шістнадцятьма різнокольоровими шерстяними кульками. На пучок волосся («контъ») надівали чепець («чепак») ковпакоподібної малої шапки. Чепець шили з конопляного чи бавовняного полотна і обшивали фабричним полотном. До задньої частини чепця пришивали три шовкові стрічки («пантлики») червоного, зеленого, синього кольорів.

Жінки ходили в чепцях або поверх чепця пов'язували хустку («ширинку», «рійтованку») червоного, білого, чорного чи інших кольорів. Хустка із чотирьох боків закінчується торочками («ройтами»). Зав'язували хустку ззаду. Шію та груди прикрашували намистом («монисто», «пацьорки») із дрібних скляних намистинок у 10-12-22 рядів («грядків») фіолетового, червоного, зеленого, срібного кольорів.

Заможні одягали кожух («кожух», «кужух», «бунда») - коротку хутряну безрукавку (хутром всередину). Із зовнішнього боку його вишивали гарусом червоного, зеленого, синього

кольорів, оздоблювали шкіряними аплікаціями, мідними блисками [5].

Традиційним елементом одягу жінок і чоловіків була гуня. Важко було собі уявити закарпатця без гуні в будь-яку пору року: в холод, дощ, восени, навесні, під час релігійних свят чи весілля.

У Боржавській долині побутовали біла («сива») гуня, яку одягали вівчарі, та чорна («ключканиста»). Білу гуню, біля шиї та поли, обшивали («обмітували») білою шерстяною ниткою. Розчісували («чіхрвали») ключки на гуні залізним гребенем. Весь її зовнішній бік був покритий довгим ворсом. Зверху гуню зав'язували двома вовняними шнурками («ошінки»). Носили гуню наопашки. Гуня була довгою, до колін чи трохи вище колін. Як біла, так і чорна гуня мали поперечний крій. Чорну гуню фарбували так, що варили у посудині на плиті («шпорі») кору із чорної вільхи і добавляли темний порошок («синій камінь»). В цю суміш замочували білу вовну. Кип'ятили, а через дві години виймали і сушили на дерев'яній огорожі («городині»). Після цього вовну промивали і знову сушили.

Біля шиї та поли чорної гуні обшивали чорною вовняною ниткою. У чоловіків гуня зав'язувалась зверху двома чорними вовняними шнурками. У жіночій гуні з лівого боку виткана ключка, до якої пришитий шнурок зеленого або червоного кольору, що закінчувався чотирма різнокольоровими кульками. Із-за чорної гуні жителів Керетьок, Березників, Кушниць, Довгого називали ще «черняками». Таку гладку гуню називали ще петек [6].

У 80-90-х роках XIX ст. у населення Боржавської долини з'явився новий елемент плечового одягу - суконна куртка поперечного крою («уйош»). Сукно на «уйош» ткали теж із овечої вовни. Потім готове сукно відносили до кравця («шнайдра» - від німецького слова Schneider), який вже шив «уйош». Його одягали як чоловіки, так і жінки. Внизу «уйош» мав дві кишені («жеби»), зверху - стоячий комір («ошіник»). «Уйош» не застібувався. Поли «уйоша», комір, кишені, внизу рукави обрамлені темним фабричним полотном.

На початку 40-х років XX ст. «уйош» був видозмінений, значно довший, застібувався гудзиками («гомбицями»), ззаду мав пришитий пояс та відкладний комір. На полах «уйоша» пришивалися чотири кишені.

Із взуття, як у жінок, так і у чоловіків були постолі, що виготовляли із волової, кіньської, коров'ячої чи свинячої шкіри. Перш, ніж взути постолі, навколо ступні і трохи вище обвивали прямокутним шматком конопляного полотна («онучі»), а їх обв'язували вовняними білими чи чорними суканими шнурками («волоками»), що внизу проходили через чотири дірки («остроки») постолів. Чоловіки обмотували онучі шнурками («мотузками») із клоччя або ремінця із шкіри.

У 10-20 роках ХХ ст. жінки почали в'язати з вовни шкарпетки, які тут називали «штрімфлі» (від німецького слова - Strümpfe, що означає панчохи). У святкові дні взували також і чоботи червоного чи чорного кольорів.

Основа полотна чоловічої сорочки була конопляна, піткана бавовняними нитками. Коротка сорочка («курта») з широкими рукавами поширилася у слов'ян з римської епохи і під римським, а на сході візантійським впливом. Її праобразом була коротка вільна чоловіча римська туніка [7]. Коротка сорочка, що залишала частину тіла вище пояса оголеною, з дуже широкими рукавами і неглибоким середнім розрізом була поширена майже в усьому Закарпатті [8].

Чоловічу сорочку кроїли так, що шмат полотна складували і посередині прорізували виріз для голови. До плечей пришивали широкі прямі рукави. У плечах робилась збиранка у дрібні брижі, а під рукавами вишивалися прямокутні чи трикутні шматки полотна. Таку сорочку в селі Керещьки на плечах і на спині вишивали білими нитками. Чорними нитками вишивали вузький стоячий комірець. Орнамент вишивали геометричний, техніка вишивки - хрестик («хрещик»). Вишитий чорними нитками і пазушний розгин. Навколо нього вишивали ромби, техніка вишивки - низь («попуд иглу»). Біля ший сорочку зав'язували двома чорними стрічками. В селі Довге сорочку вишивали білими нитками. Коротка сорочка побутувала в Боржавській долині до 30-х років ХХ ст., потім поширилася сорочка міського крою. Сорочку носили навипуск із білими конопляними штанами («гати»). У поясі штани зав'язувались з допомогою шнура («гачник»). В передню частину штанив вишивали ромбовидну ластку («клин»). Внизу штани закінчувались білими торочками («ройтами»).

У 80-90 - х роках минулого століття у чоловіків появився інший вид штанив, які називали «бачмаги», що з 40-х років

ХХ ст. фарбувались у чорний колір. «Бачмаги» - вузькі, виготовлені з клочаного полотна, у поясі укріплювали шкіряним фабричним ременем.

Влітку, весною, восени, «бачмаги» одягали поверх гатей. Гаті й бачмаги були виткані на ткацькому верстаті у дві ничелниці. Взимку чоловіки одягали поверх гатей суконні долошні, виткані з вовни у дві ничелниці. Такі штани були теж білого кольору. В с. Березники чоловіки до колін фарбували («дубили») корою із чорної вільхи. Верхню і нижню частину костюма з'єднував шкіряний ремінь («черес»). Його прикрашали тисненням орнаментом, мідними бляшками, аплікували шкірою та застібали на 3-4 пряжки.

Взуттям чоловіків, як і жінок, були постолі, рідше чоботи. Постолі взували з «онучами» чи «холошенницями» (онучами із старих холошень чи «уйоша»), зрідка шкарпетки.

Влітку чоловіки одягали фабричні з темного кольору (чорного, темно-коричневого) капелюхи («клибані», «клебані»), солом'янки. Зимовим головним убором був «ковпак», «кучма», що шились з рукава чорної («ключканистої») гуні. Чоловіки носили головні убори, пошиті навіть із шкіри сірого зайця, хутром наверх. Такий головний убір був круглої форми, його називали «жугля».

З 20-30- х років ХХ ст. у релігійні свята чи неділю чоловіки надягали нараквиці на нижню частину рукавів сорочки. Нараквиці в'язали жінки із різнокольорових шерстяних ниток. Із цих же ниток в'язали і жіночі пояси («силянки»).

Отже, народний одяг долинян окреслених територій впродовж другої половини ХІХ - 50-х років ХХ ст. залишався традиційним. Зміни в ньому відбувалися повільно. Нові елементи в народний костюм проникли під впливом міської культури.

Література

1. Рабинович М. Г. Древнерусская одежда IX - XII вв. // Древняя одежда народов Восточной Европы. - М., 1986. - С. 44.
2. Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956. - С. 233.
3. Маковский С. М. Искусство Подкарпатской Руси. - Прага, 1925. - С. 43.
4. Маркуш О. Як удіваються русини в долині Боржави // ж. Наш рідний край. - Тячів, 1926 (II). - С. 92.